

A most megjelent I. kötet után ítélve, a mely Schiller életét a jenai egyetemi tanárság megkezdéseig mutatja be, ez az életrajz e követelményeknek minden tekintetben megfelel és méltó társa Bielschowsky Goethe-életrajzának, mint a hogy Schiller a Parnassuson is méltó utóda Goethének.

Berger szeretettel merült el hőse életének és műveinek tanulmányozásába; előadását mindenütt melegség, a költő szellemi egyénisége iránt való teljes fogékonyság és nemes rokonszenv hatja át, a mely azonban távol minden elfogult magasztalástól; nem elvont alak ebben a műben Schiller, hanem élő ember, a kivel együtt érez, együtt szenved az olvasó, a kinek hibáit, gyöngeégeit is átérti és könnyen megbocsátja, Schiller műveinek finom æsthetikai elemzése és méltatása egyik kiváló becse az életrajznak. Hasonló elismerést érdemel az író a kor és milieu eléggé széles rajzolásáért, a szereplő személyek élethű s objectiv jellemzéseért, az anyag ügyes csoportosításáért s végül az eleven, szemléletes, kiváló elbeszélő művészetre valló előadásáért. A mű nemcsak nem untat, nem fáraszt, hanem mint egy regény, úgy olvastatja magát. Különösen azok a részletek, a melyekben az író költőnk eszményekért való lángolását s akarateréjének a sors csapásai alatt való fokozatos edződését rajzolja, szinte ellenállhatlan erővel ragadják magokkal az olvasót. Berger gyakran sző be művébe Schiller leveleiből, költeményeiből, egykorú iratokból, bírálatokból, tudósításokból egyes részleteket, de ezeket oly ügyesen illeszti be, hogy egy csöppet sem válnak fárasztókká s nem zavarják az előadás összhangját.

Ila a II. kötet, a melynek megjelenését a kiadó már a jövő télre igéri, s a mely Schiller alkotó munkásságának jóval fontosabb korszakát lesz hivatva feltüntetni, szintén ily sikerrel fog feladatának megfelelni, akkor ez a mű a legbecsesebb megünneplése lesz a Schiller halála századik évfordulójának.

L.—s.

Annali dell' Islam, compilati da Leone Caetani. Principe di Teano. — I. kötet. XVI. és 740 lap. 4°-rétben. — Milano (Hoepli). 1905.

Az iszlám történetében a források fölhasználására nézve csak alig néhány évtized óta alkalmazzák a történelmi kritika módszerét. Különösen az iszlám első évszázadának előadásában

mutatkozott régebben a képzelhető legnagyobb kényelem és gondtalanság a források egymással ellentmondó, sokszor egymagokban véve is lehetetlen értesítései fölhasználásában. Nem vették észre, hogy az értesítések legnagyobbbrészt azon politikai vagy vallási párt érdekeinek bélyegét viselik, melynek köréből kikerültek. Mennél inkább közeledünk az eredetekhez, annál szembezőköbbé válik a forrásanyag czélzatos jellege a legkisebb részletekben. Természetes, hogy magának Muhammed életének előadásában is nagyban érvényesülnek e szempontok; úgyszintén a khalifa-intézménynek a próféta halála után heves pártharczok között történt kialakulása elbeszélésében. De még az arabok iszlámelőtti történetei is későbbi theologiai nézetek szempontjából vannak kikészítve; nem is szólva a tengersok anachronismusról és egyéb képtelenségekről, melyek a hagyományos források kritikai szemléletére reávezettek.

Aztán nem csak az arab források mondanak ellent egymásnak. A hol, mint például az omajjád korszakról, külső forrásokkal, az adott esetben a byzáncezi tudósításokkal is rendelkezünk, nagyon gyakran kell megküzdenuünk azon ellenmondásokkal, melyeket ezek az arabokkal szemben fölmutatnak. Régebben az uralkodó egyeztető módszerrel könnyű volt valami formulát találni, mely mellett az ellenmondó adatok kényelmesen megfértek. Csak nem rég vált e körben is uralkodóvá az a mélyebb historiai belátás, melylyel az iszlám vallásos és politikai történetét a forrásokból kihámozhatjuk. Elöl járt a *vallásos traditio* kritikája; itt az iszlám újabb történetírói ugyanazon módszert alkalmazhatták, mely a *tübingiaiak* óta a keresztyén egyháztörténet forrásainak bírálatában emelkedett volt irányra. E tanulmányok arra az eredményre vezettek, hogy a mit az iszlám közhite Muhammed idejéből származó anyagnak tart, nem az iszlám keletkezése, hanem fejlődése okmányainak kell tekintenuünk; semmiképen sem alkalmasak arra, hogy *kortörténeti* tanúságként tekintsük az iszlám gyermekkoráról. E ténynek belátása teljesen új alapra fektette az iszlám történetéről szóló tudásunkat. Hasonlóan vagyunk a próféta életrajzával, melynek forrásait legelőször csak a mult század hatvanas évei óta Sprenger és Muir vetették alá kritikai megfontolásnak, midőn az iszlámnak a próféta életére vonatkozó hagyományai alapján Muhammed életrajának tudományos megalkotására vállalkoztak. E kritikai tevékenység most mindinkább terjed a khalifák történetének mind bővebben

hozzáférhetővé váló forrásaira. Nöldeke, de Goeje és Wellhausen kutatásai különösen a próféta halála után következő uralkodók és az omajjád dynastia történetét hozták tisztába. Míg de Goeje az iszlám első hódításai hagyományos elbeszélésének bonyodalmaiba hozott rendet (*Mémoire sur la Conquête de la Syrie*; 2. kiadás, Leiden. 1900.), Wellhausen az iszlám definitív kialakulását kísérő pártharczok igaz természetére derített világosságot (*Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten Islam*, Berlin. 1901.) egy finom dolgozatban, mely a göttingeni Tudós Társaság Értékezései során jelent meg; majd egy terjedelmes monographiában az omajjád dynastia történetét, virágzását és bukását, az összes arab és görög források kritikai földolgozásával sok hamis föltevéstől tisztította meg, melyek azelőtt e korszak tárgyalásában uralkodtak (*Das arabische Reich und sein Sturz*, Berlin. 1902.). E kritikai munkákat részint megelőzte, részint velük párhuzamosan haladt az iszlámelőtti arab pogányság kulturviszonyainak megvizsgálása, szóval tudományos alap megteremtése, melyhez az iszlámot kapcsolni lehetett. E téren leginkább Nöldeke, Wellhausen és Robertson Smith munkái jeleztek új korszakot; az utóbbi csak az imént, a szerző halála után látott újabb bővített kiadást (*Kinship and marriage in early Arabia*; 2. kiadás, London. 1903.).

A czímbe jelzett olasz munka szerzőjének célja, hogy az e nagy körben fölmutatott eredményeket önálló földolgozásban összegezze. Mintegy repertoriumát szándékozik megteremteni az iszlám kritikai történetének. Munkája 12 nagy negyedrévű kötetre van tervezve és a történetet a hidsra 922- (Kr. u. 1516)-ik éveig akarja követni. Az előttünk fekvő első kötet az iszlám történetének csak hat első esztendejére terjed. De ez évek történetéről szóló források megrostálásának egy 341 lapot betöltő bevezetést bocsátott eléje, melyben új nagy munkájának módszeres alapjait rakja le és egyúttal jelzi azon haladást, melyet az újabbkori kutatások e körében fölmutatnak, kiemeli a legfontosabb kérdéseket, melyeken a hagyomány tanulmányozásának meglepő eredményei érvényesültek. Csak a terjedelmes és a kérdések minden oldalát feltüntető bevezetés után tér át a szerző a történetek részleteire, melyekre a bevezetésben ismertetett módszeres igazságokat alkalmazza. Krónikaszerű rendben ugyan, de azért mégsem untatóan száraz módon évről-évre adja elő, hogy a hagyományos források mit jelentenek az előfordult históriai tényekről,

kimutatja az adatok egymástól eltérő mozzanatait, az eltérések okait, szerepöket a régibb conventionalis történetírásban és a kritikai módszer szemlélet helyzetét szemben a hagyományos anyaggal. Szóval analitikus módon vezet be a történetírás műhelyébe. A kötet e második fele Muhammed működését föllépésétől a hidsra 7-ik évéig kíséri. A munka hátralevő kötetei ugyanily módon és czállal az iszlám első kilencz századának történeti forrásait fogják fölölteni.

Ez általános jellemzésből is, melynek részletekkel való megvilágítása nem tartozik e folyóíratra, láthatja az olvasó, mily nagy fába vágta fejszójét a nagytudományú teanói herczeg. Művének, melylyel az orientalisták legkiválóbb rendjéhez sorakozik, nagy fontossága van nem csak azokra nézve, kiket a középkori történet e fejezete közlől érdekel, hanem mindenkire, ki érdemesnek tartja, hogy a kritikai módszer haladásait és eredményeit a történelem bármely szakában figyelemmel kísérje. E tekintetben az óriásinak szánt munka ez első része is már önálló értékkel bír. A munka, ha elkészül, valóságos encyclopédiája lesz a keleti történetírás oly részének, mely az európai műveltséget is közlől érinti. Kivánatos, hogy a művelt világ olvasóközönsége a szerzőnek nagy vállalkozása végrehajtására buzditást nyújtson.

zr.

Válasz a Budapesti Hírlapnak.

E folyóirat februári számában megjelent, Bárd Miklós költeményeiről szóló bírálatommal a *Budapesti Hírlap* kétszer foglalkozott.

Egy ízben azt írta, hogy czikkem szigorú, de elismerő.

Másod ízben «ő» egész tárczát szentel nekem és értelmetlenséget, igazságtalanságot, figyelmetlenséget, gyermekességet, ildomtalanságot, — «szegénységet a látásban (?)», «szárazságot az érzelemben», elszakadottságot Magyarország történetétől és társadalmától lobbant szememre.

Ez talán több is, mint a mennyit megérdemeltem! Béran-ger verse jut eszembe: «Quel honneur, quel bonheur ah monsieur le sénateur!»

—ő úr azzal kezdi, hogy meg sem értettem miféle alak az